

*Мищенко Лариса Петрівна
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
кандидат психологічних наук, доцент*

м. Івано-Франківськ

Комунікація як творчий акт

Творча активність особистості неминуче знаходить свій вияв у полі спілкування (внутрішнього та зовнішнього), де особистість репрезентує себе у лоні культури як творець. Спілкування потребує від особистості вміння орієнтуватися у різноманітних, нерідко суперечливих, ситуаціях, знаходити моральні вирішення поставлених проблем. Усе це передбачає усвідомлений вибір індивідуальної поведінки, що потребує розвитку творчого мислення, розуміння цілей, завдань, мотивів творчої діяльності, в тому числі її оцінки.

Л. Б. Єрмолаєва-Томіна [2, с. 46-47] у структурі творчого процесу виокремлює й таку його складову як уміння контактувати, взаємодіяти зі світом. Мовиться не тільки про продукт в його кінцевому оформленні (як результат), але й про переддію, врешті-решт, і саму творчу діяльність як закономірний процес «зведення» мостів між зоною невідомого – потенційного «розуміння» (йде від несвідомого) до «розуміння» де-факто. Звідси феномен комунікації є смислотворчим процесом для особистості, оскільки інформація, яка має життєвий смисл, не просто передається, а й трансформується і твориться, втілюючись при цьому в найрізноманітніших кодах – від генетичного до культурного.

Серед розмаїття підходів у даній царині (спілкування) [4], позиціюємось від класифікації спілкування М. С. Каганом, що є дотичним до заявленої нами проблеми. Відтак М. С. Каган виокремлює такі форми спілкування як: а) спілкування з реальним партнером – суб'єктом взаємодії (міжособистісне спілкування, групове); б) спілкування із суб'єктивованим об'єктом (спілкування зі світом природи, з продуктами діяльності); в) спілкування з квазісуб'єктом (спілкування зі своїм другим «Я» (внутрішньособистісна комунікація); з образом відсутньої людини; з художнім образом); г) спілкування квазісуб'єктів (художніх персонажів) [3, с. 250].

У ситуації міжособистісного спілкування беззаперечно актуальність і цінність такої взаємодії і стосунків індивідів один з одним простежується тоді, коли кожен з них сприймає свого партнера як унікальну і неповторну індивідуальність (вищий рівень людського спілкування), де має місце повна опосередкованість

міжперсонального спілкування сприйняттям і розумінням особистості й індивідуальності партнера. Саме на цьому рівні реалізується і духовно-психічний потенціал особистості, а також її потреба у творчості, механізм якої не зводиться лише до діяльно-раціонального осягнення світу, позаяк є процесом обміну інформацією та енергією між різними рівнями буття, що передбачає трансценденцію суб'єкта творчості (за межі наявного досвіду). Власне тут прослідковується діалог суб'єкта із самим собою («Я» – «Я»), («Я» – «Ти»), зі світом в цілому, з іншими суб'єктами [5]. Звідси діалог набуває онтологічного статусу, а індивід – свого повного й універсального вираження у ньому. При взаємодії двох суб'єктів фігурує як початкова, так і перетворена під впливом іншої активність. Творчість проявляє себе і в акті «творення» партнерами один одного, де кожен має можливість не тільки репрезентувати своє «Я», але й у «віддзеркаленому» форматі пізнати іншого, відтак і власну сутність.

Не менш вагомим є і процес спілкування особистості із суб'єктивним об'єктом, з яким вона встановлює психологічний контакт. Продукт творчої діяльності тут виступає як одухотворений, олюднений, наповнений ціннісними значеннями, що привносить у нього творець. Автор протягом усього творчого процесу, змальовуючи в уяві кінцевий продукт, часто спілкується з ним, входить у прямий контакт на енергетичному рівні «взаємообміну». Мовиться про матеріалізацію творчих планів (мрій) людини, які поступово витісняють межі несвідомого і «прориваються» на рівень усвідомленої потреби, стаючи метою діяльності. Таке спілкування набуває все більшої ваги і вартісності у процесі творчої діяльності в міру «сходження» автора до кінцевої точки, що стає алегорією його «народження».

Рівень спілкування з квазісуб'єктом (аутокомунікація) виступає рушійною силою саморозвитку особистості у контексті проектування нею власного життєвого сценарію. Мовиться про полілогічне спілкування (М. С. Каган), при якому комунікація, як прояв творчої активності особистості, передбачає достатньо високий рівень внутрішньої гармонії (чи дисгармонії) у спілкуванні індивіда із самим собою. У внутрішньому діалозі народжуються процеси рефлексії, самоаналізу, інтроспекції, де «у відповідь на репліку внутрішнього співбесідника «Я» розвиває і докорінно трансформує, вдосконалює «свою» аргументацію, що відбувається і з логікою «другого Я» (*alter ego*) (В. Біблер). Якщо за М. Бахтіним таке спілкування «двоголосе», то за Л. С. Виготським внутрішня мова є інтеріоризацією реальної діалогічної мови, чи «внутрішньою дискусією» – за Ж. Піаже. Проте це не просто рефлексія – однобічне суб'єктивне відображення завершеного (чи у процесі) факту

мислення, переживання, дії. Це, найшвидше, наявність декількох точок зору на власне внутрішнє переживання (дію), яке може зберігатись достатньо тривалий час. Психологічне поняття «боротьба мотивів» якраз і відобразило одну з найбільш суттєвих і драматичних фаз спілкування людини із самою собою, коли чітко усвідомлюється потенційна наявність різних способів дії, що ведуть до неоднозначних, інколи прямо протилежних результатів. Творча активність проявляється тут у вмінні зробити вибір способів дій і поведінки особистістю, від чого залежатиме і сам її подальший розвиток.

Особистість самозаглиблюється у власні інтроекти для того, щоб більше пізнати себе, свій глибинний внутрішній світ, приховані потенції, які виступають спонуками до певних дій та прагнень, щоб, отримавши чергове запитання-запит, «вийти» за межі власного «Я» на метаіндивідний простір особистісного буття. Саме тут починається активне діяльнісне начало, стимульоване внутрішніми творчими імпульсами. Стимулами до активності особистості можуть слугувати і такі її психологічні стани як незадоволення (співвіднесення задуму до результату), пошук досконалого взірця, стан «незавершеного гештальту» та ін., що може відобразитись на дисгармонійних станах людини (фрустрація, ескапізм, емоційне вигорання і т.д.). Творчі люди тяжіють до цього рівня спілкування, характеризуючи цей стан як усамітнення для подальшої глибинної роботи над собою і власною справою. Продуктивність внутрішньоособистісного діалогу визначається багатством духовно-психічного потенціалу особистості.

Поряд із «другим Я» суб'єкта його партнером може бути й образ іншої людини, створений силою його уяви. «Розгортання» спілкування такого рівня забезпечується потребою у діалозі зі «значущими іншими» за їх відсутності.

Для митця поціновувачі його творчості – суб'єкти (читач, глядач, слухач), до яких він звертається для духовного контакту, спонукаючи їх тим самим до активності, співтворчості. Художній текст (у широкому мистецькому контексті) поєднує в собі зображення світу і самовираження художника, проповідь та сповідь, роздуми та переживання. Звідси таке спілкування спонукає до саморозкриття митця через його внутрішній діалог за допомогою художніх засобів у процесі творення продукту. Автор виводить власні інтроекти, включаючи механізми проекції, ідентифікації, тим самим як привносить психологічне забарвлення як у зміст (канву) твору, так і наділяє свого героя особистісними рисами та якостями. Індивід, який виступає активним спостерігачем (поціновувачем мистецтва), включається у процес спілкування з автором на рівні власних проекцій та установок, що зближує чи віддаляє (прийняття – неприйняття художньої «мови» автора). Саме тут, за

наявності контакту, відбувається творчий симбіоз (автора і його симпатика) в оцінці прийняття глядачем (читачем) твору близького їм за емоційним переживанням життєвих реалій. Відбувається процес, у якому комунікація спонукає до творчої активності особистість, котра через творчий діалог з митцем (і його твором) заглиблюється у власні інтроєкти, переосмислює систему цінностей, вартостей, актуалізує рефлексивні процеси, що, безумовно, впливає на характер її подальшої спрямованості та дій.

Звідси активність художнього сприймання виражається, по-перше, у тому, що воно завершує роботу, розпочату художником, і за програмою, закодованою ним у художньому тексті, реконструює і деконструює створені художником образи; по-друге, у налагодженні спілкування з цими образами (діалогічний характер комунікації). І «хоча художній твір і утворює погоджений із собою і завершений світ, все ж як дійсний, відмежований об'єкт існує не для себе, а для публіки, яка споглядає художній твір і насолоджується ним» [1, с. 273-274]. Тому будь-який твір мистецтва являє собою діалог з кожною людиною, яка знаходиться поряд.

Цим художнє спілкування радикально відрізняється від наукової, технічної, ділової комунікації, де превалує схема: *адресант – повідомлення – адресат*, не придатна для опису художнього спілкування на кшталт: *художник – художній твір – глядач, читач, слухач*. Художня інформація взагалі не «посилається» і не «повідомляється» – вона народжується у процесі спілкування митця із поціновувачем його творчості, будучи плодом їх спільної активності [3, с. 241].

Особливою формою внутрішнього діалогу особистості на рівні квазіспілкування виступає і спілкування із Вищим – Творцем. Особистість виходить на шлях пошуку Бога-Творця, який розкривається їй не тільки у цілому Всесвіті, людях, творчості, але і в ній самій, як вищому акті Його творіння.

Ще одна важлива форма спілкування – зв'язок суб'єктів, які всі є уявними учасниками взаємодії. Мовиться про таку функцію мистецтва як моделювання спілкування (особливо сценічне мистецтво). Особливість драматургії виражається не стільки у її зовнішній діалогічній структурі, скільки у принципах розвитку сюжетної дії, позаяк драматична колізія твору виникає тільки тоді, коли кожен персонаж виступає для інших персонажів власне суб'єктом, який вільно вибирає лінію власної поведінки. Звідси глядач (читач, слухач) втягується у спілкування образів-персонажів, «переноситься» психологічно у світ, де вони діють, і сам стає ілюзорним учасником заявленого спілкування. На цьому рівні творча активність особистості проявляється шляхом емоційного включення в ситуацію героя, формуючи асоціативні зв'язки-альтернативи бачення розв'язання власних проблем, а також

через механізми ідентифікації з героєм, наслідування його як такого, який, долаючи навколишню інертність чи спротив, сам є активним, творчим і дієвим.

Спілкування має будуватись на зверненні до істинних потреб особистості, до пробудження в неї мотивації до творчої діяльності. Важливо апелювати до потреб у самовираженні, пошуку відповідей на питання, які, у процесі їх формулювання, можуть «розкриватись» індивіду. Відтак спілкування впливає на організацію і регуляцію пізнавальних процесів, які безпосередньо визначають рівень творчої активності особистості, і водночас створює можливості для розкриття духовно-психічного, творчого потенціалу особистості, сприяє її розвитку.

Література

1. Гегель Г. В. Феноменология духа / Г. В. Гегель. – СПб. : Наука, 1992. – 444 с.
2. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества: учеб. пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академ. проект, 2005. – 304 с.
3. Каган М. С. Мир общения / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
4. Міщиха Л. П. Спілкування як прояв творчої активності особистості /Л. П. Міщиха// Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць/ За ред. В. О. Моляко. – Т.12. – Вип. 3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С.143-150.
5. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії :дис. ... д-ра філософ. наук :09.00.03 / Чаплигін Олександр Костянтинович. – Харків, 2002. – 391 с.